

تصویرپردازی از جامعه مطلوب و آرمانی، بر اساس آراء کارگزاران شهید در قوای سه‌گانه

نویسندگان: دکتر علی اصغر پورعزت^۱، دکتر آرین قلی‌پور^۲، طاهره علیدادی^{۳*}

۱. دانشیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه تهران

۲. دانشیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه تهران

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

* Email: alidadi_tahereh@yahoo.com

چکیده

در میان نیروهای انسانی هر کشور، شهدا و ایثارگران از اهمیت و شأن و منزلت ویژه‌ای برخوردارند. این شأن و منزلت در نسل‌های متوالی مورد توجه قرار می‌گیرد و بر عهده خط‌مشی‌گذاران سطوح گوناگون حکومت است که این اهمیت را دریافته، مورد توجه قرار دهند. یکی از بهترین راه‌های رعایت حرمت شهدا، توجه به آرمان‌ها و اندیشه‌های آنان است. این مهم معمولاً مورد تأیید وجدان عامه مردم قرار می‌گیرد. در این پژوهش تلاش شده است تا با تحلیل محتوای آثار شهدا، مختصات آرمانی جامعه مطلوب از دیدگاه آنان ترسیم شود و مدنظر خط‌مشی‌گذاران قرار گیرد. مختصاتی که بیش از هر چیز با تعهد به تحقق عدالت در ساحت‌های گوناگون حیات اجتماعی شناسایی می‌شود. نتیجه این پژوهش استخراج ۲۸ شاخص در سه عرصه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی است که به منزله رسالت‌های حکومت و مردم، مورد تأکید شهدا در ساخت جامعه آرمانی به شمار می‌رود.

واژه‌های کلیدی: جامعه مطلوب (آرمانی)، آرمان‌شهر، چشم‌انداز، شهرعدل، کارگزاران شهید در قوای سه‌گانه.

همیشه به ایجاد مدینه‌ای مطلوب و آرمانی برای داشتن آینده‌ای بهتر اندیشیده است. گاهی نیز برای به واقعیت درآوردن خواسته‌های خود و دستیابی به شهر آرمانی و آینده‌ای بهتر، راه و روش‌های متفاوتی را پیشنهاد کرده و الگوهای گوناگونی را ارائه داده است.

بشر در طول تاریخ همواره از بی‌عدالتی، خشونت و ظلم در جامعه انسانی رنج برده و برای تسکین خود سعی کرده تا دنیایی آرمانی در ذهن خود خلق کند؛ از این‌رو دیدگاه‌ها و جهان‌بینی‌های متفاوتی را ارائه داده و در عین حال

مقدمه

دانشور

رفتار

مدیریت و پیشرفت

Management and
Achievement

• دریافت مقاله: ۸۸/۲/۲۸

• پذیرش مقاله: ۸۸/۷/۳

Scientific-Research
Journal of
Shahed University
Eighteenth Year
No. 47-1
Jun.Jul.2011

دوماهانامه علمی - پژوهشی
دانشگاه شاهد
سال هجدهم - دوره جدید
شماره ۱-۴۷
تیر ۱۳۹۰

باورها، اعتقادات و ارزش‌های اجتماعی، در مسیری رو به تکامل، فراهم آورده شود (۴)؛ شهری که در آن پیروی و ملازمت امام، انسان را از گمراهی نجات دهد؛ به ارضای نیازهای متعالی موفق سازد؛ در صراطی مستقیم پایدارکند و حرکت را مانند نتیجه آن معتبر سازد؛ و فرد را به جامعه پیوندی هولوگرافیک زند و ایمان و علم را جان مایه حرکت اصیل، مستمر و استوار او به سوی تحقق شهر عدل امام مهدی (عج) کند؛ شهری که تجلیگاه کمال هنر و تمام خرد انسانی باشد (۵).

از این‌رو در این پژوهش کاوشی به منظور بازشناسی راه و هدف شهدا و نیز شناخت مختصات شهری که در ذهن داشتند و به قصد ساختن آن، جان خویش را به قربانگاه شهادت بردند، آغاز شد.

بنابراین سؤال اصلی تحقیق به صورت ذیل صورت‌بندی می‌شود:

چشم‌انداز جامعه مطلوب شهدا و تصویر آن‌ها از شهر عدل، دارای چه خصوصیتی بوده‌است؟
به‌ویژه اینکه کارگزاران شهید در امتداد چه چشم‌اندازی از شهر عدل، به فعالیت‌های خود در حوزه‌های قانونگذاری، اجرا، و قضایی مبادرت می‌کرده‌اند؟
اهمیت این چشم‌انداز از آن حیث است که کارگزاران شهید، به خصوص در اوایل شکل‌گیری انقلاب با اخلاص و اصرار، سعی داشتند با شالوده‌شکنی وضع موجود، طرحی نو را در اصلاح امور اجتماعی و در امتداد باورهای خالص خود درآفکنند.

مروری بر ادبیات تحقیق

این پژوهش از ویژگی‌های خاصی برخوردار است که تدوین ادبیات پژوهش را به شکل خاصی هدایت می‌کند. بر این اساس نقشه ادبی پژوهش مشتمل بر مرور مفهوم آرمان‌شهر، دیدگاه‌های انتقادی نسبت به آن، وجوه مثبت آن، الزامات تحقق شهر عدل، و وجوه متمایز آرمان‌شهر در اندیشه شهداست. این پژوهش فاقد پیشینه منسجم است، هر چند پژوهشی در زمینه تحلیل محتوای آثار شهدا در بنیاد شهید انجام شده‌است (۶). در ضمن پژوهشی درباره تصویرپردازی از آینده بر اساس آراء دانشجویان شهید انجام شده که نتایج قابل تأملی داشته‌است (۷).

مفهوم آرمان‌شهر: آرمان‌شهر می‌تواند در رساله‌های سیاسی

آینده برهه‌ای از زمان است که در پی گذشته و حال خواهد آمد و دگرگونی‌ها و تغییراتی را برای انسان‌ها و جوامع به ارمغان می‌آورد؛ بدیهی است که اگر جامعه آمادگی لازم برای رویارویی با آن را نداشته‌باشد، ممکن است برخی از اعضای جامعه، دچار ناهنجاری‌ها و مخاطراتی در زندگی فردی و اجتماعی خود شوند؛ بنابراین اهتمام مستمر به آینده‌پژوهی ضرورت جدی و اجتناب‌ناپذیر دارد. اغلب انسان به یافته‌های خود از آینده توجه خاصی دارد و اعمال و رفتار خود را متناسب با تصور از آینده تنظیم می‌کند. حتی برخی معتقدند که آبادی دنیا و تکامل زندگی در گرو آن است که انسان‌ها تصوراتی زیبا از آینده داشته‌باشند؛ تصوراتی که آنان را برای ادامه تلاش در زندگی نسبتاً پر زحمت خویش تشویق و ترغیب کند (۱) و از آنجاکه چشم‌انداز به معنی بینش و دوراندیشی بر تصور و تجسم آینده مبتنی است (۲)، می‌توان گفت که ایجاد چشم‌انداز، قوی‌ترین راه برای شفاف‌کردن مقصدی است که انسان‌ها دوست دارند در فراگرد تحول بدن برسند. در حقیقت سند چشم‌انداز باید بیانیه‌ای بسیار جالب و گیرا درباره آینده مرجعی باشد که یک سازمان یا جامعه در صدد ایجاد آن است (۳). این چشم‌اندازها در جامعه، گاهی به‌وسیله فلاسفه، دانشمندان، رهبران، نویسندگان، حکومت‌کنندگان و کارگزاران و گاهی نیز در کل، به‌وسیله عامه مردم ایجاد می‌شوند. از این میان، دیدگاه‌ها و چشم‌اندازهای کسانی که از حیث صداقت و دلسوزی و پایبندی به ارزش‌ها و آرمان‌های والای اجتماعی، کوشا تر بوده‌اند و گاهی حتی حاضر شده‌اند همه وجود مادی خویش را برای تحقق آینده مطلوب فدا کنند، قابل تأمل‌تر است؛ از این‌رو سزاوار است که به آراء این‌گونه افراد توجه ویژه شود؛ به ویژه آراء شهدا؛ زیرا شهادت غایت و آخرین حد و مرتبت «قیام» و «هجرت و جهاد» در راه خداست و قیام، هجرت و جهاد نیز ناظر به دغدغه‌ای عمیق برای تغییر وضع موجود است، و در پی جستجوی موقعیتی متفاوت رخ می‌دهد؛ و از آنجاکه حرکت در هر راه مستلزم داشتن چشم‌انداز و طرحی از مقصد است؛ بدون شک حرکت با عزم شهادت نیز با طرحی متقاعدکننده از مقصد طی می‌شود و گویا مقصد شهید، آینده مطلوبی است که بر مدار عدالت، به تحقق شهر عدل منجر می‌شود؛ شهری که در آن زمینه تحکیم و توسعه

یا فلسفی، در طرح‌های ساختمانی، در شعرها و ترانه‌ها، نیز در سفرنامه‌ها یا رُمان‌های آموزنده جای داشته‌باشد؛ لذا محتوی، شکل، موقعیت و نقش اجتماعی آرمان‌شهر بر اساس شرایط مادی که افراد در آن زندگی می‌کنند و همچنین نگرش و بینش آن‌ها، متغیر است (۸). از این‌رو در منابع علمی و تاریخی موجود، تعاریف متعدد، متنوع و حتی متعارضی از آرمان‌شهر ارائه شده‌است! برخی از این تعاریف به شرح زیر ارائه می‌شوند:

آرمان‌شهر کشوری ایده‌آل و بی‌نقص است، که نه فقط ساختارش به‌طور منطقی، مستحکم است، بلکه تا آنجا که امکان دارد، به ساکنین خود آزادی و خوشبختی می‌بخشد (۹) به این ترتیب ایده آرمان‌شهر در بسیاری از کاربردهای عامیانه آن، به مثابه جامعه‌ای کامل در نظر گرفته می‌شود که رسیدن به آن غیرممکن است، یا خیالبافی‌ای بیهوده که اگر هم تلاشی برای تحقق آن انجام شود، بر توهمی بسیار خطرناک مبتنی است (۱۰). آرمان‌شهر جایی است که حسی دروغین، اما رضایت‌بخش از حقیقت ساخته و محافظت می‌شود و صرفاً به آن نیاز دارد که فعال و خلاق باقی بماند. از دیدگاه برخی از افراد، آرمان‌شهر یک سازوکار برنامه‌ریزی اثربخش برای دولت است و از دیدگاه برخی دیگر، یک طریقه زندگی خیالی که به ویژه در دوران رنسانس رواج داشته‌است. گاهی مفهوم آرمان‌شهر با این ادعا که هنوز هم دستیابی به بهترین نتیجه امکان‌پذیر است، به‌مثابه یک استراتژی استعمار از طریق کشورهای استعمارگر استفاده می‌شود (۱۱)؛ به‌طوری که توجیه‌کننده شرایط ذلت‌بار موجود مردم کشورهای تحت استعمار باشد. البته نباید هر حالت ذهنی‌ای را که با موقعیت کنونی ناسازگاری دارد و از حد آن فراتر می‌رود یا به عبارتی از واقعیت موجود فاصله می‌گیرد، به مثابه وضع ذهنی آرمانی تلقی کرد، بلکه فقط آن جهت‌گیری‌های فکری فراتر از واقعیت را باید آرمانی بینگاریم که وقتی به عرصه عمل نزدیک می‌شوند، تمایل دارند نظام چیزهای حاکم در زمان را به گونه‌ای کلی یا جزئی تغییر دهند (۱۲). به عبارتی آرمان‌شهرها نوعی چارچوب و قالب اندیشیدن را درباره مسائل حل‌نشده زندگی معرفی می‌کنند و از آرمان‌ها و آماج‌هایی سخن می‌گویند که بشر برای دستیابی به آن‌ها در تلاش است (۱۳). در حقیقت آرمان‌شهر به مثابه مدلی جایگزین برای وضعیت فعلی امور در جامعه

در نظر گرفته می‌شود، یعنی وضعیتی که ناقص، ناکافی و یا بد است (۱۴) و نشان می‌دهد نظام موجود با نظام کمال‌یافته فاصله‌ای بسیار دارد. والش (Walsh) مفهوم آرمان‌شهر را با ظرافت بیشتری شرح می‌دهد. وی بر آن است که آرمان‌شهر جامعه کاملی را پیشنهاد نمی‌کند، بلکه به سادگی جامعه‌ای را بهتر از آنچه که ما مشاهده می‌کنیم به تصویر می‌کشد، یعنی این جامعه نباید لزوماً جامعه‌ای کامل و بدون نقص باشد، بلکه ممکن است فقط جامعه‌ای برتر از دنیای واقعی ما باشد (۱۵). ضمن اینکه برخی از متفکران اساس آرمان‌شهر را منطبق بر کمال معنوی انسان می‌دانند، نه زندگی مادی او، به نظر شلکر (Shklar) آرمان-شهر همیشه بر تصویری از وضعیت اوج معنوی بشر دلالت داشته‌است؛ اوجی که فقط از طریق قدرت‌های ذاتی او که میل به کمال دارند، به دست می‌آید. در حقیقت شلکر معتقد است که آرمان‌شهر نه صبغه تاریخی دارد و نه صبغه جغرافیایی (۱۶) و اندیشه آرمان‌شهری فقط نتیجه چشم-گیر ارتقاء روح انسان و نشان دادن راه درست برای نجات خود است و این امکان ندارد مگر از طریق خلق یک آرمان‌شهر متحدشده ثابت و یکرنگ. درحالی‌که به عقیده آگاس (Aguas)، مفهوم آرمان‌شهر فقط به تصویرسازی از یک جامعه جدید، عادلانه و انسانی منتهی می‌شود که این تصویر و چشم‌انداز، باعث انگیزش افراد برای تلاش در جهت ساختن آن می‌شود (۱۷).

اندیشه ایجاد آرمان‌شهر یا جامعه ایده‌آل، جزء لاینفک نظریه سیاسی است. این مفهوم در ارتباط با نقد شرایط فعلی جامعه و بهبود آن شکل‌بندی می‌شود (۱۸). سؤال اصلی نظریه سیاسی و اخلاق این است که "چگونه باید در یک جامعه زندگی کرد؟" به دنبال این پرسش، نظریه سیاسی تصویری از زندگی جمعی ایده‌آلی را ترسیم می‌کند و در صدد بر می‌آید تا به همه افراد جامعه نشان دهد که تک تک آن‌ها باید بخواهند و بپذیرند که تحت این شرایط زندگی کنند (۱۹). به عقیده نگل (Nagel) این نگرش که ممکن است به صورت فراگیر و عمومی در همه جوامع وجود داشته‌باشد، این سؤال جدی را مدنظر قرار می‌دهد که چگونه این زندگی جمعی آرمانی را با همکاری یکدیگر می‌توان محقق ساخت، زیرا حتی جذاب‌ترین ایده‌ها در ساخت اندیشه اگر نتوانند افراد معمولی و عاقل را برای زندگی در آن شرایط برانگیزانند، فقط یک ایده خیالی

محسوب می‌شوند. به بیان وی سیاستمداران اغلب خود را ترسیم‌کننده و عامل عقلایی‌سازی آینده‌ای اخلاقی و مطلوب می‌دانند، اما این نحوه نگرش همواره خطر خیال‌پردازی را به همراه دارد. ایجاد یک جامعه آرمانی به مثابه یک احتمال یا یک موضوع قابل تحسین ممکن است برای تعدادی از مردم ارزشمند باشد، اما برای دیگران که نمی‌توانند تحت این شرایط زندگی کنند و قادر نیستند از طریق هیچ‌یک از فراگردهای واقعی توسعه اجتماعی و ذهنی به آن بپردازند، ایده‌ای دست‌نیافتنی است، بنابراین نمی‌توان آن را به منزله راه‌حلی برای سؤال اصلی نظریه سیاسی پذیرفت (۲۰). لاسمن (Lassman) نیز بر آن است که وظیفه اصلی نظریه سیاسی ارائه مبنایی برای کارها و امور صحیح است؛ در حقیقت نظریه سیاسی باید نشان دهد که چه چیزی برای زندگی اجتماعی صحیح است؛ وی معتقد است که همین برای خلق یک جامعه آرمانی کافی است (۱۹)، بنابراین نگاه‌های آرمان‌شهری می‌توانند نظریه‌های سیاسی ایجادکنند.

تعدادی از نظریه‌پردازان با دلایلی متفاوت با نگاه آرمان‌شهری مخالفند؛ برای مثال به عقیده ویلورو (Villoro)، آرمان‌گرایان در آرمان‌شهر خود به دقت مشخص نتیجه را می‌کنند، اما ابزار رسیدن به این نتیجه را نمی‌توانند مشخص کنند؛ از این رو معمولی‌ترین انتقاد به نگاه آرمان‌شهری بی‌فایده‌گی آن است (۲۱). دیگر اینکه آرمان‌گرایی در سیاست و اقتصاد، به استبداد فراگیر می‌انجامد، و به اثبات خویش و نفی مخالفان فتوا می‌دهد؛ مهم‌ترین نماینده این انتقاد پوپر است. او بر این باور است که نگرش آرمانی می‌کوشد یک نظام سیاسی و اقتصادی را مطابق با الگوهای پیش‌ساخته خود پدید آورد و برای کار بست طرح خود، به ناگزیر حکومتی مستبد را بر جامعه تحمیل می‌کند. این حکومت هر انتقادی را سرکوب می‌کند. ضمن اینکه ممکن است این طرح آرمانی در روزگار یک رهبر و نسل پیرو او تحقق نیابد و اجرای آن به چند نسل تسری یابد، حتی چه بسا که نسل‌های آینده آنچه را که زمانی آرمانی به نظر می‌رسیده نپسندند و حکومتی را نیز که در زمان ایجاد طرح و نسل هم‌زمان آن، کمال مطلوب تلقی می‌شده نپذیرند. در اینجا است که کل طرح با مخالفت جامعه روبه‌رو می‌شود و بلافاصله پای قدرت و خشونت به میان می‌آید؛ به این ترتیب، این گروه از متفکران بر این باورند که نتیجه همه

طرح‌های آرمانی استبداد و سرکوب است (۱۳). اصیل نیز معتقد است که اگر به پیروی از تاریخ‌گرایان برای تاریخ هدف و غایتی قائل شویم و فرجام آن را کمال جامعه انسانی و رستگاری فرد و جامعه بدانیم، آرمان‌شهر نقطه پایان پویش تاریخ است؛ یعنی هر آرمان‌شهر بن‌بستی است که تاریخ بشری در آن از حرکت باز می‌ماند. زیرا آرمان‌شهر تصویری از کمال مطلق است و حرکت از کمال به کمال از دیدگاه منطقی ناشدنی است. به این ترتیب دولت آرمانی دگرگونی نمی‌پذیرد و اگر بپذیرد، این دگرگونی به سوی بدتر شدن است (۱۳). سارگنت (Sargent) نیز در این باره می‌گوید: "چیزی که پیوسته مرا می‌آزارد استفاده برخی افراد از واژه کامل (perfect) یا کمال (perfection) در توصیف آرمان‌شهر است. در انگلیسی این واژه‌ها به معنای تکمیل، پایان یافتن و بدون نیاز به تغییر است، در حالی که آرمان‌شهر مدام باید به سوی بهتر شدن حرکت کند. علاوه بر این سارگنت بیان می‌کند تمایل به زندگی بهتر که یکی از جنبه‌های اصلی حیات انسانی است، گاهی با ایدئولوژی و مذهب منحرف شده و گاهی به اسارت قدرتمندان سیاسی و اقتصادی درآمده که این امر برای احاد جامعه خطر ایجاد می‌کند، زیرا اغلب استدلال می‌شود که زندگی بهتر فقط برای گروه خاصی است و می‌توان افراد خارج از آن گروه را نادیده گرفت و آزار داد تا نتیجه آرمانی حاصل آید. با این حال سارگنت بر آن است که علیرغم اینکه تفکر آرمان‌شهری ممکن است خطرناک باشد، اما آرمان‌گرایی و داشتن چشم‌اندازهای آرمانی بسیار ضروری است، زیرا تنها وسیله مؤثر برای غلبه بر انحرافات و اسارت‌های حاصل از زندگی موجود داشتن تفکرات آرمانی و تمایل به ایجاد جامعه ایده‌آل است (۲۲).

به‌طور خلاصه، عمده‌ترین فواید و آثار مثبت آرمان‌گرایی عبارت‌اند از:

۱. آرمان‌گرایی ابزاری برای به چالش کشیدن نظم قدیم و ترسیم یک دنیای جدید و یا ساخت یک انسان جدید است؛ از این منظر، آرمان‌گرایی کلیدی محسوب می‌شود که نیروهای احساسی را به حرکت درآورده و شکل می‌دهد (۲۳)، زیرا اندیشه آرمان‌گرا تخیل صرف نیست، بلکه اعتراضی است به وضع موجود که روش‌ها و ارزش‌های نظام حاکم را رد می‌کند و الگویی عقلانی و منطبق بر معیارهای فکری و جهان‌بینی اندیشیده پیش می‌نهد و از

این حیث، حربه تبلیغاتی نیرومندی است که زمینه مقایسه وضع موجود را با وضع مطلوب فراهم می‌آورد (۱۳).

۲. آرمان‌گرایی عنصری ضروری در عمل و تفکر سیاسی است (۲۴) و حتی می‌توان گفت که، حل مسائل اجتماعی و سیاسی مستلزم تحلیل‌هایی آرمانی است و راه‌حل احتمالی ممکن است متضمن ایجاد تغییری آرمانی در قوانین، مؤسسات یا آداب و رسوم و سنت‌های جامعه باشد.

۳. آرمان‌گرایی سپر محافظی است که از جامعه در برابر انحراف از مسیر درست حمایت و این فرصت را برای افراد و مسئولان جامعه فراهم می‌کند تا همواره وضع موجود هر چیز را با الگویی آرمانی محک زده تا مسیر اصلی رسیدن به اهداف را گم نکنند و از دروغ، استبداد و اعمال ناصحیح نیز بپرهیزند (۲۵).

۴. با آرمان‌گرایی چشم‌اندازی زیبا از آینده به تصویر در می‌آید و این امکان فراهم می‌شود تا ساختارهای منظمی از آینده ایجاد شود. (۲۶).

۵. به بیان هاروی (Harvey)، آرمان‌گرایی ضرورتی ویژه و در خور توجه است که سیاست‌ها، روندها و فراگردهای اجتماعی را با نیروی محرکی برای حرکت رو به جلو تجهیز می‌کند (۲۷).

البته تأمل‌پذیر است که تصویرپردازی‌های آرمانی باید با در نظر گرفتن تنوع فرهنگ‌ها، تنوع در اشکال زندگی و نیازها و امکانات هر جامعه، بسط یابند (۲۸ و ۲۵).

تحقق آرمان‌شهرها، مستلزم تأمل بر ضرورت‌ها و نیازهای واقعی جامعه انسانی است. هر تحول به سوی کمال مستلزم آموزش و هدایت آگاهانه نسل جوان، جوامع است (۲۹)؛ در ضمن باید قوانینی مافوق حساسیت‌ها، تمایلات و خواسته‌های نفسانی و انسانی، در چشم‌انداز فرازمانی و فرامکانی به حقیقت عالم و در پرتو عقلانیت جوهری تدوین کرد تا حقوق آحاد جامعه در تمامی عرصه‌ها تأمین شود (۳۰)؛ باید در برابر تغییرات و تحولات جهانی حساس و منعطف بود (۳۱) تا در شرایط متفاوت از طرح‌های جایگزین مناسب بتوان استفاده کرد (۳۲) و از تصویرگری آرمان‌شهرهای تخیلی و وهم‌پرداخته اجتناب ورزید و دورنمای عقلانی و منطقی از وضعیت مطلوب آینده را در برابر دیدگان مردم قرارداد. همچنین باید با عزم، اراده و باوری راسخ به مثابه نیروهای برانگیزاننده برای گذار از وضعیت فعلی به موقعیت ایده‌آل، آماده شد (۳۳) و

نیز چشم‌اندازی الهام بخش (۳)، آینده‌نگر، ارزش‌گرا، انگیزه‌آفرین و در عین حال واقع‌بینانه را به منزله راهنمای عمل برای رسیدن به وضعیت مطلوب خلق کرد تا ضمن حفظ وحدت و یکپارچگی ملی، مقصد جامعه انسانی را تعیین کند و موجبات افزایش بالندگی عمومی را فراهم ساخته، زمینه‌های مشترک تعاون، همکاری و هم‌افزایی اجتماعی را شکوفا سازد؛ ضمن اینکه باید مثبت‌اندیشی را در جامعه ترویج و تقویت کرد و منفی‌نگری و یأس را از آن زدود و جامعه‌ای آینده‌ساز، مثبت‌اندیش و بینش‌مند را به‌وجود آورد (۳۴).

آرمان‌شهر شهیدا

در سایه پیروی از اصول مطرح‌شده فوق، می‌توان در پرتو رویکردی آرمان‌گرایانه، اما منطقی، تعریفی از شهر عدل آرمانی ارائه داد که اهداف آن دست‌یافتنی باشد و به نوعی شکل تکامل یافته‌تری از وضعیت کنونی جامعه را ارائه دهد؛ در این حال آرمان‌گرایی از چشم‌اندازی تحقق‌پذیر برخوردار خواهد شد، امکانات جوامع هرز نخواهد رفت و امور جامعه در روندی رو به اصلاح و کمال‌جویانه، شکلی عقلانی می‌یابد. بر این اساس، تعریف از آرمان‌شهر دینی مبتنی بر عدل است، در حقیقت، نظام‌نامه‌ای که به این شهر نظم و سامان می‌دهد، بر عدل مبتنی است. در این شهر تقسیم روزی و منابع اقتصادی، قضاوت، تعلیم و تربیت، و به‌طور کلی حیات دینی بر عدل و حق مبتنی است؛ سیاست‌مداری و حکمرانی این شهر نیز بر عدل مبتنی است.

این توضیح لازم است که تحلیل آثار شهدای ایران در جریان انقلاب گویای آن است که جانمایه دلایل قیام این شهدا، بر رفع تبعیض، بسط عدالت و در نهایت احیای ارزش‌های توحیدی مبتنی بر سیره اهل بیت علیه‌السلام بوده است؛ از این رو سزاوار است که برای رسیدن به شهر عدل آرمانی، چشم‌اندازها و تصاویر ذهنی کارگزاران شهید درباره جامعه مطلوب و آرمانی نیز توجه ویژه شوند. چراکه شهید طرح خویش را از اصول اسلام گرفته و مقصد او، خالصانه، آینده مطلوبی است که بر مدار عدالت به تحقق شهر عدل منجر می‌شود. بنابراین در این پژوهش تلاش محققان بر آن شد که حتی‌المقدور این تصاویر ذهنی را از میان آثار و نوشته‌های کارگزاران شهید بازیابی کنند و

ها و برنامه‌ریزی‌ها در زمینه‌های گوناگون فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جامعه تلقی شود، کاربردی است.

این تحقیق در دو مرحله انجام شده است:

الف) تحلیل محتوای آثار کارگزاران شهید درباره مختصات شهر عدل؛

ب) رجوع به خبرگان و ارزیابی مدل به‌دست‌آمده.

جامعه آماری: جامعه آماری تحقیق مشتمل بر آثار کارگزاران شهید جمهوری اسلامی ایران در قوای سه‌گانه است که در قوه مجریه تا سطح معاونان وزیر و بالاتر؛ در قوه قضاییه قضات و بالاتر و در قوه مقننه نمایندگان و بالاتر را در بر می‌گیرد، البته جای تأمل دارد که پژوهشگران صرفاً به اطلاعات موردنیاز درباره ۲۲ تن از کارگزاران شهید اعم از رئیس قوه قضاییه، دادستان کل انقلاب، رئیس‌جمهور، ۸ وزیر، ۵ معاون (شامل: ۲ معاون رئیس‌جمهور و ۳ معاون وزیر) و ۶ نماینده مجلس دسترسی داشته‌اند. این محدودیت دسترسی باعث شده که پژوهشگران آثار همه کارگزاران سطوح عالی دستگاه اداری کشور را مدنظر قرار دهند. هر چند تا حدودی گروه مورد بررسی از حیث سطح اداری، ناهمگون به نظر برسند.

گردآوری داده‌ها: به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات برای تجزیه و تحلیل، از اسناد مکتوب نظیر: وصیت‌نامه‌ها، دست‌نوشته‌ها، مقالات و کتاب‌های منتشر شده و بعضاً سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های کارگزاران شهید در سه قوه استفاده شده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات: به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش از روش کیفی بهره گرفته شده است. پژوهش کیفی یکی از بهترین شیوه‌های تحقیقی برای مطالعه پدیده‌های اجتماعی و انسانی است، زیرا در این شیوه، محقق به‌طور ملموس و محسوس و واقعی مسائل را دریافته و آن‌ها را تحلیل می‌کند. هدف تحقیق، کیفی‌یافتن و ارائه تئوری یا نظریه‌سازی است و به هیچ‌رو تحقیق کیفی در پی آزمون تئوری‌ها نیست. به این ترتیب با هدفی که برای تحقیق کیفی قائل می‌شویم نباید به آن ایراد بگیریم. چراکه دانش بشری بیشتر از آنکه نیازمند آزمون نظریه‌ها باشد نیازمند پرداختن و ساختن نظریه-هاست. کار آزمون نظریه‌ها کاری خلاق و بدیع نیست و عملی قابل برنامه‌ریزی و ضابطه‌مند است، درحالی‌که طراحی نظریه‌ها و تئوری‌سازی کاری اساسی‌تر و عمده در

مهم‌ترین ویژگی‌های جامعه مطلوب و آرمانی موردنظر ایشان را در معرض توجه قرار دهند.

آرمان‌شهر از دیدگاه این پژوهش، تصویرسازی از یک جامعه جدید، عادلانه و انسانی است که به مثابه مدلی جایگزین برای وضعیت فعلی امور جامعه در نظر گرفته می‌شود. رویکرد افراطی به آرمان‌شهر نكوهیده و خطرناک است و همچنان‌که پوپر هشدار می‌دهد، زیرساخت نظری دیکتاتوری را فراهم می‌سازد. در این پژوهش با توجه به این کژکارکرد خطرناک نگاه آرمان‌شهری، از مطلق‌انگاری اجتناب شده است. دیدگاه شهدا درباره شهر آرمانی، فقط در رویکردی یادگیرنده و در حال تکامل در امتداد بلوغ جوامع بشری مدنظر قرار گرفته است. به این ترتیب، آرمان-شهری به تصویر کشیده می‌شود که به مرور باید در طریق تکامل قرار گیرد و هرگز ادعا نمی‌شود که جامعه‌ای کامل و بی‌نقص را در نظر آورده است. اما همین حد، کارکردی اساسی و مهم دارد. در حقیقت ترسیم این تصویر موجب انگیزش افراد برای تلاش به منظور ساختن جامعه مذکور می‌شود، بنابراین، برخلاف آرمان‌شهرهای به تصویر درآمده به‌وسیله حکماء و فلاسفه که گاهی به دلیل خصوصیتی از قبیل ایستایی، عدم تحرک، استبداد، مشخص نبودن راه دستیابی به آرمان‌شهر و نظایر آن در همان چارچوب فکری و رؤیای طراحان آن‌ها باقی می‌ماند، آرمان‌شهر به تصویر درآمده به‌وسیله شهدا در جریان حرکت ایشان برای احیای آن شهر تدوین می‌شود و با نگاهی واقع‌گرایانه، انسان و سازمان‌های اجتماعی را به‌کار می‌گیرد تا در عمل و به‌طور مستمر جامعه انسانی را به شأن شایسته آن نائل کند.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش با هدف بازیابی مختصات جامعه آرمانی بر اساس آراء کسانی که زمانی متولی اصلی احیاء آن بوده‌اند و اغلب در جریان حرکت برای این مقصود به شهادت رسیده‌اند انجام شده است.

در این پژوهش، از این حیث که هدف توسعه مفاهیم و مبانی نظری استراتژی تصویرپردازی از جامعه مطلوب و آرمانی (شهر عدل جهانی) است، می‌توان ادعا کرد که تحقیق تا حدودی بنیادی است و از این حیث که مترصد بازیابی طرحی از وضع مطلوب جامعه است و نتایج حاصل از آن می‌تواند مبنای تصمیم‌گیری‌ها، سیاستگذاری-

دنیای علم محسوب می‌شود، بنابراین تحقیق کیفی از این جهت، به عنوان یک شیوه ارزشمند می‌تواند به شمار آید (۳۵).

در پژوهش کیفی، روش‌های تحلیل مختلفی وجود دارد. این روش‌های تحلیل، رویکردهای مختلفی نسبت به گردآوری، تحلیل و تفسیر داده‌های کیفی دارند. رشته مشترک بین این شیوه‌ها آن است که همه روش‌های کیفی عمدتاً بر تحلیل متنی استوارند (چه کلامی چه کتبی). یکی از روش‌هایی که در دهه اخیر به شدت رو به گسترش است، روش تحلیل محتوای (۳۶). اگر محقق بخواهد به بررسی محتوای پیام‌هایی که به طرق مختلف صادر شده‌اند بپردازد، مناسب است از این روش استفاده کند. این پیام‌ها به اشکال مختلف می‌توانند صادر شوند، از جمله کتاب، مقاله، سخنرانی، مصاحبه، فیلم، نوار، عکس، پوستر، نامه، پرسشنامه و هرگونه پیام دیگری که بتوان به روش‌های خواندن، شنیدن و دیدن (یا حواس دیگر) دریافت کرد. به‌طور کلی برای تحلیل همه اشکال اسناد مکتوب و غیرمکتوب و همه پیام‌های شنیداری و دیداری از این روش می‌توان استفاده کرد (۳۷). در تحلیل محتوا عناصر و مطالب موردنظر گردآوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل می‌شوند، این عناصر ممکن است کلمه، جمله، موضوع، پاراگراف یا متن‌های کامل در آثار مکتوب یا شفاهی باشند (۳۸). تحلیل محتوا در مواردی با توجه به شرایط زمانی، مکانی، فکری، فرهنگی، سیاسی و ... صدور پیام از سوی صادرکنندگان پیام (نویسنده، گوینده و مانند این‌ها) به نتیجه‌گیری درباره اندیشه‌ها و نظرات و یا سایر ابعاد کیفی و کمی متن پیام می‌پردازد و نظرات گوینده و نویسنده را روشن می‌کند. بر این اساس تحلیل محتوا را برای تحلیل متن‌های گوناگون می‌توان به‌کاربرد. در مواردی هم که هدف تحقیق، استخراج نتایج از متون و سایر پیام‌ها باشد، می‌توان روش تحلیل محتوا را روش تحلیل اصلی تحقیق دانست (۳۷). این توضیح لازم است که تحلیل محتوا در تحقیق‌های اجتماعی به تدریج اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. دلیل آن امکانی است که برای تحلیل منظم اطلاعات و اظهارنظرهای عمیق‌تر و پیچیده‌تر عرضه می‌شود. وقتی که موضوع کار روش تحلیل محتوا ماده‌ای غنی و نافذ است، بهتر از هر روش دیگری اجازه می‌دهد توقعات دقت عمل و روش‌شناسی و ژرفای ابتکاری را که اغلب به آسانی

تلفیق نمی‌شوند، به شیوه هماهنگی برآورده کرد (۳۹).

ویژگی‌های روش تحلیل محتوا

از جمله ویژگی‌های تحلیل محتوا عبارت‌اند از عینیت، انتظام، عمومیت، اجتناب از پذیرش اثر هاله‌ای (۴۰ و ۴۱). در این تحقیق به منظور دستیابی به ویژگی‌های گوناگون پیام‌ها، دیدگاه‌ها و اندیشه‌های شهدا، و نیز تجزیه و تحلیل عینی و منظم پیام‌ها از روش تحلیل محتوا استفاده شده‌است. به این ترتیب که ابتدا با مراجعه به مجموعه اسناد (وصیت‌نامه‌ها، مصاحبه‌ها، سخنرانی‌ها، یادداشت‌ها، کتب و مقالات) واژگان و مفاهیم راهنما انتخاب شدند. سپس با توجه به مفاهیم مذکور، مؤلفه‌ها، ابعاد و شاخص‌های شهر آرمانی در اندیشه شهدا استخراج شد. این مؤلفه‌ها را به عنوان ویژگی‌های جامعه مطلوب و آرمانی شهید می‌توان در نظر گرفت چراکه بر مبنای مطالعه آثار شهدا مهم‌ترین دغدغه شهید در گفته‌ها و اظهارات او وجود دارد (جدول ۱).

سپس با توجه به جداول مذکور، ۴۱ مضمون که با این مفاهیم مرتبط بودند و قابلیت تبیین تصویر مطلوب شهدا از شهر عدل به منزله جامعه مطلوب و آرمانی را داشتند، استخراج شدند. پس از آن، جملات مرتبط شهدا با یکدیگر مقایسه و جداول موضوعی بر حسب مقایسه و تطبیق در مرحله قبل تنظیم شد. در نهایت دیدگاه‌های شهدا درباره هر یک از موضوعات جمع‌بندی شد و نتایج به‌دست آمده برای سنجش اعتبار و نیز تأمل بیشتر بر صحت و جامعیت آن‌ها در اختیار خبرگان قرار گرفت؛ برای این منظور ۳۰ پرسشنامه در میان خبرگان توزیع شد که ۲۱ عدد از آن‌ها جمع‌آوری و استفاده شد. این توضیح لازم است که در انتخاب خبرگان از روش گلوله‌برفی کمک گرفته شد؛ در این روش یک شرکت‌کننده در پژوهش، ما را به شرکت‌کنندگان دیگر یا گلوله‌برفی هدایت می‌کرد؛ به این ترتیب مراجعه به خبرگان تا جایی ادامه یافت که به نقطه اشباع رسیدیم، به این معنی که داده‌هایی که در مراحل نهایی جمع‌آوری می‌کردیم با داده‌هایی که در مراحل ابتدایی جمع‌آوری شده بود یکسان بود و تفاوتی نمی‌کرد (۴۲).

مراحل تحقیق را می‌توان در قالب نمودار ۱ نشان داد.

جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر آرمانی در اندیشه شهدا در سه عرصه سیاسی - اداری، اقتصادی، فرهنگی

ردیف	مؤلفه‌های شهر آرمانی	شاخص‌ها
عرصه سیاسی - اداری	۱	مسئولیت‌پذیری سیاسی (الف) پذیرفتن مسئولیت در جامعه ضمن داشتن توانایی، (ب) خدمت دولت به مردم خصوصاً به مستضعفان و محرومان، (ج) تأمین مصالح و منافع ملت، (د) حمایت از مستضعفان و محرومان جهان.
	۲	اتحاد و انسجام ملی - سیاسی (الف) همبستگی بین حکومت و ملت، (ب) همراهی مردم با عملکردهای مثبت مسئولان، (ج) همبستگی بین مسئولان.
	۳	پیشرفت سیاسی (الف) توجه به حضور، مشارکت و پشتیبانی مردم، (ب) فضای باز سیاسی، (ج) همکاری بین احزاب و گروه‌ها.
	۴	پیشرفت نظامی (الف) افزایش تولید سلاح‌های نظامی پیشرفته، (ب) افزایش آمادگی نیروهای نظامی برای دفاع از کشور (به لحاظ کمی و کیفی)، (ج) هماهنگی، همکاری و اتحاد نیروهای مسلح.
	۵	امنیت سیاسی تأمین امنیت مرزها.
	۶	استقلال سیاسی اتکا به خود در مدیریت کشور.
	۷	انعطاف‌پذیری درک مقتضیات و تحولات زمان.
	۸	حاکمیت قانون پایبندی به قانون.
	۹	ولایت و رهبری (الف) اعتقاد به رهبری، (ب) اطاعت از رهبری.
	۱۰	مدیریت بهینه (الف) جدیت و پی‌گیری، (ب) شجاعت، (ج) نظم، (د) تحول‌آفرینی؛ (ه) توجه به بیت‌المال، (و) قاطعیت، (ز) مشارکت، (ح) آینده‌نگری، (ط) تلاش در تحقق اهداف؛ (ی) تشویق و تنبیه‌های به موقع، (ک) تفکر انسان‌گرایانه و اخلاقی، (ل) استفاده از نیروی جوان متعهد و توجه به آن‌ها، (م) ابتکار و خلاقیت و استقبال از طرح‌ها و نوآوری‌ها.
عرصه اقتصادی	۱	مسئولیت‌پذیری اقتصادی (الف) افزایش تولید، (ب) مصرف صحیح، (ج) ایجاد انگیزه در افراد (به‌وسیله مسئولان) به منظور فعالیت‌های اقتصادی مفید.
	۲	پیشرفت اقتصادی (الف) کاهش فقر؛ (ب) توزیع عادلانه امکانات؛ (ج) افزایش سرمایه‌گذاری.
	۳	استقلال اقتصادی (الف) افزایش توجه به تولیدات کشاورزی و صنعتی، (ب) اتکا به خود و قطع وابستگی در تولید نیازهای اساسی.
عرصه فرهنگی - اجتماعی	۱	مسئولیت‌پذیری اجتماعی (الف) امر به معروف و نهی از منکر همه افراد جامعه نسبت به هم، (ب) ۱-۲ همراهی با مردم، (ج) رفع مشکلات مردم، (د) خدمت عامه مردم به مستضعفان و محرومان.
	۲	اتحاد ملی - مذهبی (الف) حضور و مشارکت در جماعت مسلمین؛ (ب) همبستگی بین ملت؛ (ج) اتحاد بین تمامی مسلمانان.
	۳	پیشرفت فرهنگی تحول و ارتقای فرهنگی.
	۴	پیشرفت علمی (الف) توسعه کتاب‌های منتشرشده، (ب) برطرف کردن نیازهای داخلی به‌وسیله متخصصان بومی، (ج) ترویج علم، (د) توسعه همکاری متخصصان و اهتمام به کار جمعی.
	۵	امنیت اجتماعی (الف) پیشگیری از انحرافات اخلاقی، (ب) مبارزه با انحرافات اخلاقی، (ج) افزایش امنیت در کشور
	۶	استقلال فرهنگی (الف) پایبندی به اصول، (ب) قطع وابستگی و اتکا به خود در تولید محصولات فرهنگی.

الف) همواره هدف و مقصد را پیش‌رو داشتن و استقامت و پایداری در تحقق اهداف/استمرار راه، ب) هوشیاری نسبت به توطئه‌های داخلی و خارجی، ج) آگاهی در انتخاب راه، د) آگاهی نسبت به جهان اطراف، ه) آگاهی بخشی به دیگران.	هوشیاری ملی	۷
الف) آخرت‌گرایی، ب) تلاش برای نیل به رضای پروردگار، ج) خدا را همیشه در نظر داشتن، د) شهادت طلبی؛ ه) ایثار و از خودگذشتی، و) توجه به کرامت انسان، ز) توکل بر خدا، ح) حق‌گرایی.	تمایلات متعالی	۸
الف) اقامه توحید، ب) نماز، ج) روزه، د) خمس، ه) زکات، و) حق الناس، ز) رعایت تقوی.	اقامه احکام و قوانین اسلامی (از حیث فردی)	۹
توجه به اسلام و در نظر گرفتن دستورات اسلام در انجام امور و اداره کشور.	تعهد به اسلام (در اداره جامعه)	۱۰
الف) اعتقاد به تحقق آینده مطلوب و نگاه مثبت نسبت به آینده، ب) خودباوری.	اعتماد به نفس	۱۱
الف) توسعه بینش تکامل‌گرایانه و پویا، ب) تلاش در جهت تعالی و تکامل.	پویایی و عدم رکود	۱۲
تلاش برای ایجاد جامعه‌ای نمونه و نشر افکار، عقاید و ارزش‌های مبتنی بر آن.	الهام بخش بودن در جهان	۱۳
توجه به انتقادهای سازنده و اصلاح رفتار و برخورداری از بازخوردهای کارآمد مثبت و منفی.	انتقاد سازنده	۱۴
توجه به خودسازی فردی و جمعی.	انتظار پویا	۱۵
الف) رفع تبعیض سازمانی به ویژه از حیث شایسته‌سالاری، ب) رفع تبعیض اجتماعی و اقتصادی و جلوگیری از استثمار و استضعاف انسان‌ها، ج) رفع تبعیض قانونی و حقوقی و اعمال قانون به طور یکسان برای همه و تضمین برخورداری یکسان افراد از حقوق قانونی و انسانی خود.	تبعیض‌زدایی	۱۶
الف) توجه به آموزش و تربیت نسل جوان و فرزندان جامعه، ب) تأکید بر ضرورت کسب علم و دانش و اهمیت آموزش صحیح، ج) آموزش مدیریتی و سازمانی.	آموزش	۱۷
الف) اصول اخلاق فردی، مانند صداقت، خودسازی و تواضع، ب) اصول اخلاق حرفه‌ای مانند مسئولیت‌پذیری و تعهد حرفه‌ای، دقت در کار، استفاده بهینه از وقت و عمل به تکلیف.	توجه به اصول اخلاقی	۱۸

یافته‌های تحقیق

پس از قضاوت نهایی خبرگان درباره یافته‌های اولیه پژوهش درباره گزاره‌های استخراج‌شده و کسب تأیید از آن‌ها، مشخصه‌های اصلی تصویر شهر عدل از دیدگاه کارگزاران شهید در سه عرصه سیاسی-اداری، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی به شرح ذیل تدوین شد (نمودار ۲).

عمده‌ترین مختصات جامعه مطلوب از دیدگاه کارگزاران شهید

الف) شاخص‌های ناظر بر عرصه سیاسی-اداری

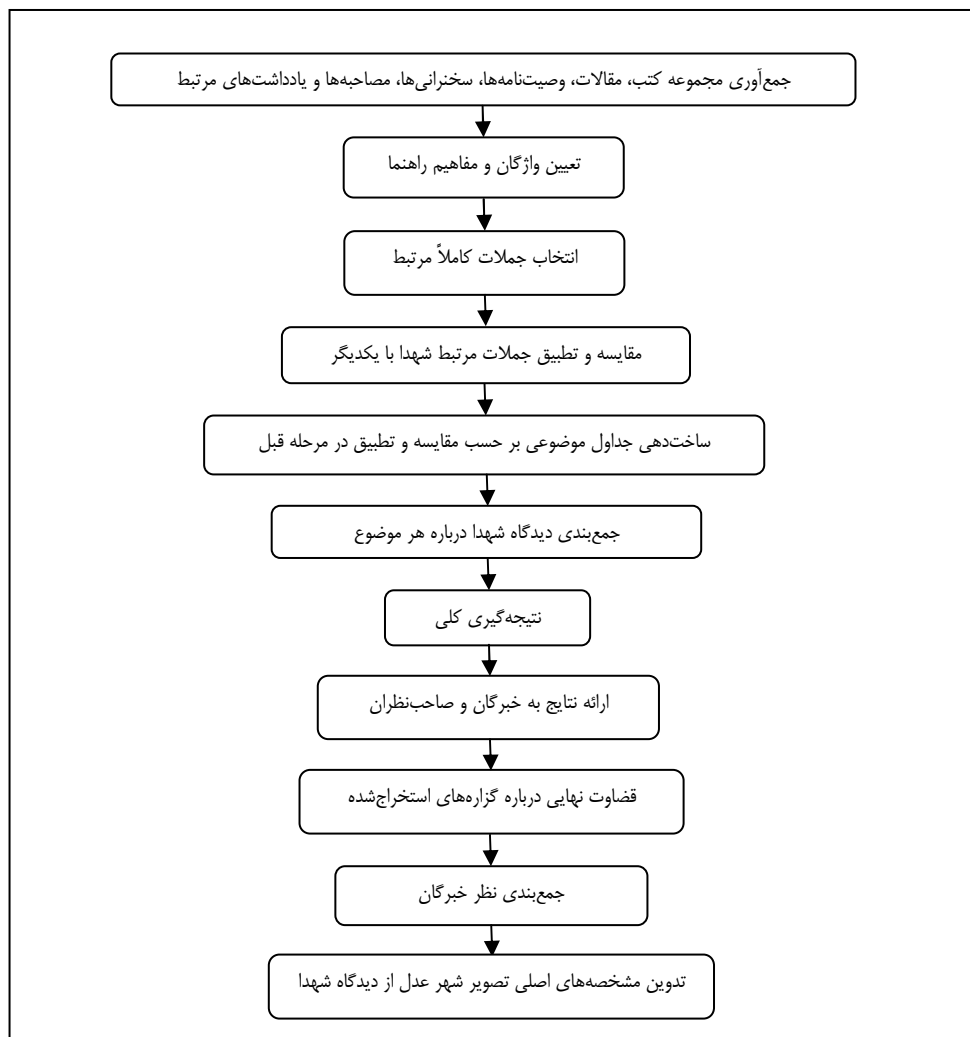
کارگزاران شهید خواهان تحقق مختصاتی در عرصه سیاسی بودند که برای نیل به جامعه مطلوب و آرمانی از دیدگاه

آنان ضرورت داشت. در ذیل به برخی از این معیارها اشاره می‌شود.

◀ **مسئولیت‌پذیری سیاسی:** جامعه‌ای که در آن مسئولان باید فقط با داشتن توانایی، مسئولیت بپذیرند و بعد از پذیرفتن آن، در ارائه خدمات به تمامی اقشار جامعه، به ویژه قشر مستضعف و محروم ملزم هستند، علاوه بر این باید مصالح و منافع مشروع ملت را تحت هر شرایطی مدنظر قرار دهند و آن را حفظ کنند، در ضمن باید نسبت به سرنوشت مستضعفان و محرومان جهان نیز حساس باشند.

◀ **اتحاد و انسجام ملی-سیاسی:** جامعه‌ای که در آن حکومت و ملت باید برای سازندگی، رفع مشکلات، و اعتلای کشور متحد و هماهنگ تلاش کنند.

نمودار ۱. شیوه استفاده از روش تحلیل محتوا در این پژوهش

یاری‌رساندن به سایر جوامع انسانی در امتداد تحقق اهداف عالی‌ه انسانی در جهان و نظام بین‌الملل را داشته‌باشند.

◀ **استقلال سیاسی:** جامعه‌ای مستقل در ابعاد سیاسی و نظامی، و برخوردار از حکومتی مقتدر و مهیا برای برقراری روابط عادلانه با سایر کشورها در چارچوب اهداف ملی و قانون اساسی.

◀ **رهبری:** جامعه‌ای برخوردار از رهبری توانمند برای هدایت جامعه؛ رهبری متصف به صفات عدالت، شجاعت، علم و فقاہت؛ به گونه‌ای که به الگوی خردمندان جامعه تبدیل شود.

◀ **انعطاف‌پذیری:** حکومتی برخوردار از درک عمیق نسبت به مقتضیات و تحولات زمان و حساس نسبت به تغییرات. از این‌رو در انجام وظایف و اصلاح خط-

◀ **پیشرفت سیاسی:** جامعه‌ای که در آن با تأکید بر ضرورت پیشرفت و توسعه سیاسی، امکان حضور مردم در صحنه فراهم شود و از حق نظارت و حاکمیت برخوردار باشند. همچنین احزاب و گروه‌ها به منظور پیشبرد مقاصد کشور با هم همکاری کنند. علاوه بر این کارگزاران شهید درصدد ایجاد جامعه‌ای پاک و انسانی بودند که در آن، همه افراد جامعه بتوانند به راحتی با مسئولان ارتباط برقرار کرده، اظهار عقیده نمایند و حقوق خود را طلب‌کنند.

◀ **پیشرفت نظامی:** جامعه‌ای برخوردار از توان نظامی پیشرفته و قدرتمند، با پوشش دفاعی گسترده و نیروهای نظامی پرتلاش، منسجم، یکپارچه، منظم، آگاه و آماده برای دفاع از کشور در برابر تجاوز متجاوزان و حفظ امنیت همگانی؛ و در صورت لزوم آمادگی

مشی‌ها و روش‌ها انعطاف لازم را داراست.

- ◀ **مدیریت بهینه:** جامعه‌ای برخوردار از مدیران شایسته، قاطع در تصمیم‌گیری‌ها و پرتلاش در اجرای تصمیمات، مشوق مشارکت کارکنان، مراعات‌کننده اصول اخلاقی در برخورد با افراد، نوآور و استقبال‌کننده از نوآوری‌ها و خلاقیت‌ها و طرح‌های تحول‌آفرین، حامی بهبود مستمر وضع موجود، شجاع، حافظ بیت‌المال، و بهینه‌ساز و آینده‌نگر در برابر فرصت‌ها و محدودیت‌های موجود.
- ◀ **سیستم اداری کارآمد:** جامعه‌ای برخوردار از سیستم اداری کارآمد و تابع نیاز جامعه، با هدف اجرای قاطع قانون و تحقق اهداف حکومت.

ب) شاخص‌های ناظر بر عرصه اقتصادی

- کارگزاران شهید در عرصه اقتصادی در صدد احیای اصولی بودند که پیشرفت اقتصادی را در امتداد تحقق عدالت میسرکنند. در ذیل به برخی از این اصول اشاره می‌شود.
- ◀ **مسئولیت‌پذیری اقتصادی:** جامعه‌ای که در آن مسئولان موظفند سیاست‌های اقتصادی را به‌گونه‌ای تدوین کنند که همه افراد جامعه بتوانند فعالانه و مشتاقانه در امر سرمایه‌گذاری و برنامه‌های تولیدی شرکت نمایند؛ در ضمن صرفه‌جویی و استفاده صحیح از منابع و امکانات، از ویژگی‌های اصلی زندگی تمامی آحاد و اقشار اجتماعی در آن جامعه محسوب می‌شود.
- ◀ **پیشرفت اقتصادی:** جامعه‌ای مرفه و خواهان ریشه‌کنی فقر و محرومیت و توزیع عادلانه منابع و امکانات، و با تأکید بر پیشرفت اقتصادی از طریق توسعه بخش‌های کشاورزی، صنعتی و علمی.
- ◀ **استقلال اقتصادی:** تحقق جامعه‌ای مستقل و خودکفا که در آن افراد با اتکا به توانمندی‌ها و منابع موجود، نیازهای اساسی کشور را در تمامی ابعاد برطرف کنند تا حدی که سایر جوامع نتوانند به واسطه تأمین این نیازها، مردم را تحت سلطه خود در آورند؛ جامعه‌ای توانمند و خواهان استقلال اقتصادی که از طریق جذب دستاوردهای علمی سراسر جهان، با هنر و مهارت سعی در انطباق آن‌ها با نیازها، شرایط و فرهنگ خود می‌کنند.

ج) شاخص‌های ناظر بر عرصه فرهنگی

از آنجاکه بنیان معنوی جامعه، ابتدا بر عرصه فرهنگ بنا می‌شود، کارگزاران شهید تأکید ویژه‌ای بر این عرصه داشته و معیارهای متعددی را در این زمینه برشمرده‌اند. در ذیل به مواردی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- ◀ **مسئولیت‌پذیری اجتماعی:** جامعه‌ای برخوردار از افراد مسئولیت‌پذیر نسبت به یکدیگر (بر اساس اصل امر به معروف و نهی از منکر)، و همراه هم، برای رفع مشکلات عمومی و انجام بهتر کارها.
- ◀ **اتحاد ملی- مذهبی:** تحقق جامعه‌ای متحد و برخوردار از انسجام فرهنگی و اجتماعی، معطوف به توسعه وحدت مسلمانان و مستضعفان دنیا و مقابله با روحیه‌های استکباری و فرهنگ‌های استثمارگری و استعماری.
- ◀ **پیشرفت فرهنگی:** ایجاد جامعه‌ای با فرهنگی انسان‌ساز که بتواند معیارها، ارزش‌ها، تمایلات، اهداف و خط‌مشی‌های موجود را به سمت کمال جامعه انسانی از دیدگاه الهی ارتقا دهد.
- ◀ **استقلال فرهنگی:** ایجاد جامعه‌ای پویا در امر تولید محصولات فرهنگی که هیچ تکیه‌ای بر آداب و ارزش‌های فرهنگی شرق و غرب نداشته، و به اصول و ارزش‌های اصیل خود پایبند باشد.
- ◀ **تحقق امنیت اجتماعی:** جامعه‌ای که در آن حکومت به منظور حفظ ثبات جامعه و برقراری امنیت اجتماعی، با استمرار در تمهید برنامه‌های آموزشی و فرهنگی، از ایجاد و توسعه انحرافات اخلاقی پیشگیری، و برای رفع انحرافات اجتماعی موجود تلاش می‌کند.
- ◀ **هوشیاری ملی:** جامعه‌ای آگاه و هوشیار، به ویژه آگاه به شرایط زمان و هوشیار نسبت به جهان اطراف، و مهیا برای صبر و استقامت آگاهانه در راه تحقق هدف و استمرار حرکت.
- ◀ **رفع تبعیض:** جامعه‌ای که با هدف تحقق عدالت هدایت می‌شود و به مبارزه با هرگونه تبعیض در تمامی عرصه‌های اجتماعی اهتمام جدی دارد؛ جامعه‌ای که در آن همه آحاد ملت در برابر قانون یکسانند و استفاده صحیح از فرصت‌ها، حق تمامی

اقتشار آن است.

- ◀ **آموزش:** تحقق جامعه‌ای که آرمان نظام آموزشی آن، انسان‌سازی است و از معلمانی دلسوز و کاردان برخوردار است؛ معلمانی که مسئولیت آن‌ها پرورش استعدادها و ساختن انسان‌های آگاه، متعهد، مسئول و بصیر است. در این جامعه، خرده‌سیستم آموزشی موظف است تا با آموزش صحیح، نیاز کشور را در بخش‌های گوناگون از حیث نیروی انسانی برطرف سازد و سازمان‌ها، ارگان‌ها و نهادهای آن نیز باید از طریق توسعه آموزش‌های سازمانی، نیروهای مجرب و متخصص را برای رفع نیازهای خود پرورش دهند. در این جامعه علم در خدمت منفعت‌طلبی، استعمار، مصرف‌گرایی، شهوت‌پرستی، فساد و به بندکشیدن ملت‌ها و به اسارت‌درآوردن آن‌ها قرار نمی‌گیرد، بلکه به افزایش تواضع و پرهیزگاری موجب می‌شود و انسان را با حق پیوند می‌دهد؛ برای مردم بصیرت می‌آورد و بر احساس مسئولیت افراد می‌افزاید؛ علمی که با ارتقا توأم شور و شعور عمل، به تحرك بیشتر برای اقدام سازنده منجر می‌شود.
- ◀ **اعتماد به نفس ملی:** جامعه‌ای با چشم‌اندازی مثبت به آینده و برخوردار از اعتماد به نفس کافی برای انجام امور و تحقق اهداف اجتماعی.
- ◀ **پویایی:** جامعه‌ای معتقد به این امر که نباید هیچ حد و نهایتی را برای تحقق آرمان‌های اساسی و تکاملی بشر قائل شد.
- ◀ **نقدپذیری و انتقاد سازنده:** جامعه‌ای که در آن مردم و مسئولان، فعالانه و بدون تعصب، پذیرای انتقادات و بازخوردهای مناسب هستند و در رفع نقایص کشور تلاش می‌کنند، البته انتقادهایی سازنده و بازخوردهایی با هدف بهبود اوضاع جامعه.
- ◀ **تمایلات متعالی:** جامعه‌ای که احیاگر ارزش‌های انسانی، حق‌گرا، فاقد استضعاف و عاری از روحیه‌های استکباری بوده، مهیای ایثار، فداکاری، مبارزه و شهادت‌طلبی در راه تحقق حکم قرآن و آرمان‌های انسانی اسلام است؛ به‌طوری که همه افراد جامعه در شرایط برابر و به دور از هرگونه استبداد بتوانند متناسب با شأن و استعداد و تلاش خویش صاحب قدرت، عزت و امکانات شوند.

◀ **توسعه اصول اخلاق فردی و حرفه‌ای:** جامعه‌ای معتقد به اصول اخلاقی مانند تواضع، فروتنی و بردباری و برخورداری از وجدان‌کاری، و معتقد به ضرورت استفاده بهینه از فرصت‌ها.

◀ **احیاء احکام اسلام و تعهد به اسلام در اداره کشور (در ابعاد فردی و اجتماعی):** جامعه‌ای برپادارنده احکام و قوانین اسلامی و متعهد به پیاده‌کردن اصول اعتقادی آن بر اساس قانون اساسی. در این جامعه، اصول اخلاقی و اجتماعی اسلام باید مافوق همه‌چیز در نظر گرفته شود و آحاد افراد اجتماع نیز باید، نیل به جامعه عدل اسلامی را رسالت اصلی خود بدانند.

◀ **الهام‌بخشی در جهان:** ایجاد جامعه‌ای نمونه و الهام‌بخش در همه زمینه‌ها؛ به‌گونه‌ای که به نشر حقایق ناب اسلام در جهان بینجامد.

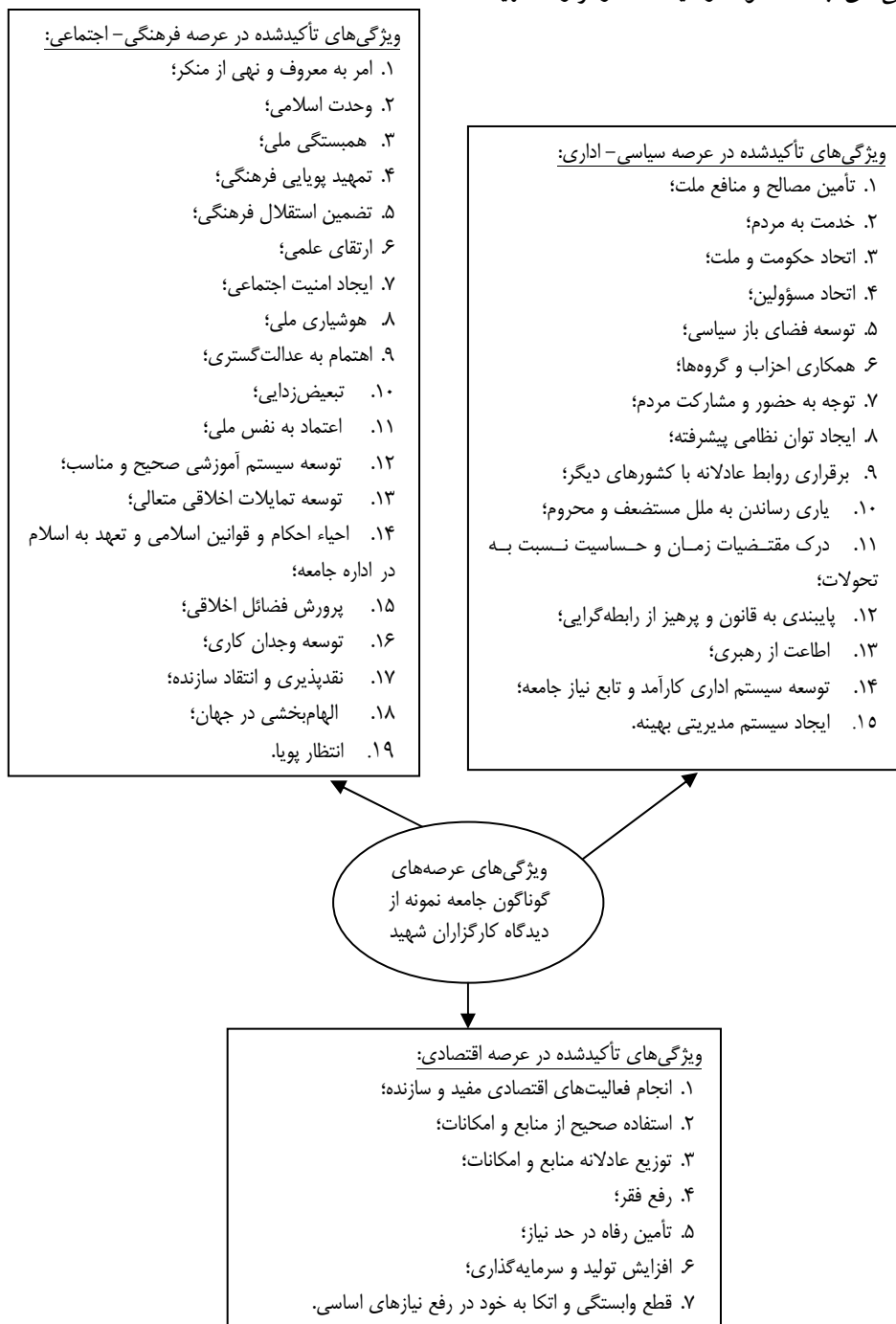
◀ **انتظار پویا:** جامعه‌ای که تلاش می‌کند تا برای تسریع در ظهور امام زمان (عج) و تحقق جامعه عدل آمادگی لازم را در خود ایجاد کند و در این راه از هیچ‌گونه فداکاری، ایثار و گذشت مضایقه نمی‌کند. جامعه‌ای که توسعه شعور اجتماعی را مقدمه ظهور شهر عدل می‌داند.

تأمل‌پذیر است که هرچند اداره، یکی از ارکان مهم تمدن-سازی است، اما در استخراج مفاهیم آن از آثار شهدا کمتر توجه شده است. شاید این مهم به آن دلیل است که بسیاری از کارگزاران خود متولی اداره کشور بودند و از درون کمتر به آن توجه کردند. ضمن اینکه بسیاری از مفاهیم اشاره شده آن‌ها را می‌توان مظاهر یا نتایج نهایی اداره فرض کرد؛ مفاهیمی مانند ایجاد امنیت، وجدان‌کاری، استفاده صحیح از منابع، تأمین رفاه، افزایش تولید و موارد تصریح شده بر توسعه سیستم اداری کارآمد و ایجاد سیستم مدیریتی بهینه.

بحث و نتیجه‌گیری

نظام جمهوری اسلامی ساختن حقوقی و رسمی از قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی، حکومت، نحوه انتخابات و ... دارد. در درون این ساختن حقوقی، یک ساختن هویت حقیقی و واقعی وجود دارد که باید به آن توجه شود. این خرده‌سیستم یا ساختن حقیقی در حکم معنا و مضمون و بر آرمان‌های جمهوری اسلامی مبتنی است که در

نمودار ۲. ویژگی های جامعه نمونه از دیدگاه کارگزاران شهید

زندگی اشرافی و نگاه به مسئولیت به مثابه وسیله و مرکز ثروت و قدرت، جامعه به سوی قهقرا می رود، اگر مسئله خدمت و فداکاری برای مردم از ذهنیت و عمل آحاد ملت حذف شود؛ و ضرورت ایستادگی برای نیل به اهداف فراموش شود، ساخت ظاهری جمهوری اسلامی اثری بر حفظ هویت آن نخواهد داشت و پسوند اسلامی فقط توهین به ساحت دین مقدس اسلام خواهد بود؛ بنابراین باید

خواسته های مردم مستتر بوده و در قوانین موضوعه کشور منعکس شده اند؛ آرمان هایی مانند عدالت، کرامت انسان، حفظ ارزش ها، سعی در ایجاد برادری و برابری، توسعه اصول اخلاقی، مسئولیت پذیری در عرصه های گوناگون اجتماعی، استقلال، پیشرفت و امنیت و نظایر آن. با فاصله گرفتن جامعه و کارگزاران از اصول اخلاقی، عدالت، زندگی در میان مردم و گرایش کارگزاران به

جوامع هوشمند نیز قابل استفاده است، مشروط بر آنکه اعضای جامعه از بذل توانمندی‌های خود برای تغییر در وضع موجود و غلبه بر محدودیت‌ها فروگذاری نکرده، محدودیت‌های موجود را مطابق با اهداف خویش و در پرتو نظریه وضع، برای اصلاح محیط برطرف سازند. چراکه بر اساس نظریه وضع، افراد و سازمان‌های اجتماعی با رفتار خود ساختارها و پدیده‌هایی را به وجود می‌آورند (۴۷) و به نوعی محدودیت‌های پیرامون را مطابق با خواسته‌های خود تغییر می‌دهند. به این ترتیب، افراد مطابق با تصویری که از آینده در ذهن خویش دارند، فعالیت‌های خود را برای تحقق و رسیدن به آن برنامه‌ریزی می‌کنند.

شناسایی اهداف و اندیشه‌ها و طرح‌های آرمانی کارگزاران شهید از این اهمیت برخوردار است که کمک می‌کند تا آینده به درستی در پرتو بصیرت‌های معنوی برگزیدگان ملت هدایت شود، البته این به این معنی نیست که بصیرت‌های جدید که ره‌آورد ملاحظه مقتضیات زمان و مکانند و ضرورت‌های واقعی را در خود مستقر دارند تحت‌الشعاع گذشته قرار گیرند. این فقط تأکیدی است بر ارزشمندی و هویت‌بخشی و هدایتگری جنبه‌های فرازمانی و فرامکانی اندیشه‌هایی که حتی مقتدرترین گروه‌های مسلط سیاسی در یک جامعه را به شرط برخورداری از طهارت باطن و تقوای عملی، به مقاومت تا شهادت برمی‌انگیزد.

بدیهی است که تدوین چشم‌انداز برای مجموعه نظام و زیرمجموعه‌های متفاوت حکومت، یکی از الزامات اساسی و اولیه برای رسیدن به نمونه آرمانی جامعه بشری است. این توضیح لازم است که یکی از بهترین گنجینه‌ها در طراحی چشم‌انداز ملی نظام، مراجعه به دیدگاه‌ها و چشم‌اندازهای کارگزاران شهید در قوای سه‌گانه است؛ از این‌رو در تهیه و تدوین چشم‌انداز برای ارکان متفاوت حکومت و نهادهای اداره جامعه، باید از ایده‌ها و اندیشه‌های شهیدان استفاده کرد و از آن‌ها در فراگرد پیاده‌سازی و تبدیل آن مفاهیم به واقعیات ملموس در قالب گزاره‌های ناظر بر نحوه خط‌مشی‌گذاری بهره‌برد. مسئولان و دستگاه‌های فرهنگی نیز به منظور ترویج فرهنگ شهدا می‌توانند سیاست‌هایی را در این زمینه تدوین و به زیرمجموعه‌های خود، برای تهیه و تدوین برنامه‌های بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت ابلاغ کنند.

در این نمونه پژوهشی تلاش شد تا با بررسی آثار

دقت کرد که روح و سیرت اخلاقی جامعه حفظ شود و در ورطه انحراف نیفتد. در این پژوهش بر اساس مطالعه آثار کارگزاران شهید در قوای سه‌گانه، خصوصیات جامعه مطلوب و آرمانی‌ای که آنان در اندیشه داشتند و در صدد تحقق آن بودند استخراج شد و به منزله هویت حقیقی نظام جمهوری اسلامی شناسایی شد. این توضیح لازم است که می‌توان این خصوصیات را به مثابه تصاویر مطلوب آینده (چشم‌انداز) و راهنمای عمل در ساختن جامعه مطلوب در نظر گرفت؛ زیرا برای رسیدن به جامعه مطلوب و آرمانی، باید تصاویری الهام‌بخش را در ذهن به وجود آورد تا پیش‌ران‌های اقدامات فعلی جامعه باشند. به عقیده اسلاتر، آینده موجودیت ندارد، آن چیزی که وجود دارد و باید مطالعه شود، تصاویر آینده در اذهان افراد است (۴۳). تصاویر ذهنی می‌توانند درک مفاهیم مربوط به آینده و بصیرت‌های خلق شده را آسان‌تر سازند (۴۴) و مبنایی برای تحلیل رفتارهای فردی و جمعی در زمان حال ارائه دهند (۴۳). در این امتداد می‌توان تصاویر و چشم‌اندازهای آینده را، طرح‌های اولیه‌ای دانست که در معماری زندگی استفاده می‌شوند. البته همان‌گونه که یک ساختمان با شکوه، فقط زمانی ساخته می‌شود که مردم به عملی بودن و ثمربخشی آن اعتقاد داشته باشند، وضعیت مطلوب و آرمانی جهان نیز فقط زمانی ساخته می‌شود که تصویرهای درستی از آن در ذهن مردم شکل بگیرد (۴۵) و مردم به تحقق پذیر بودن آن تصاویر ایمان داشته باشند؛ لازم به یادآوری است که نخبگان هر جامعه در ارتباط با مردم، قادرند در جهت این مهم گام‌هایی اساسی بردارند. بر اساس نظریه ساخت واقعیت اجتماعی، افراد و گروه‌هایی که در یک سیستم اجتماعی با یکدیگر تعامل داشته و فعالیت می‌کنند، با گذشت زمان، مفاهیم و باورهای ذهنی یکدیگر را شکل می‌دهند و این مفاهیم در نهایت، به شکل عادت‌های رفتاری شکل داده می‌شوند و از سوی طرفین در مرآوده با یکدیگر بروز می‌یابند (۴۶). اهمیت نظریه ساخت اجتماعی واقعیت در این است که هنگامی که رفتارهای موردنظر به صورت اجتماعی پدیدار و در جامعه بروز داده می‌شوند، اعضای جامعه را راغب می‌سازند که به مرور زمان از آن‌ها تبعیت کنند. در نتیجه با گذشت زمان، آن رفتار خاص در جامعه نهادینه می‌شود. این مهم به نوعی رمز موفقیت بسیاری از جوامع پیش‌تاز در جهان است که البته برای همه

۷. یاوری، وحید (۱۳۸۴)؛ "تصویرپردازی از آینده بر اساس اندیشه‌ها و آثار شهدا، مورد مطالعه: ویژگی‌های جامعه آرمانی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت صنعتی، دانشگاه امام صادق (ع).

8. Davis, J. C. (1981) *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian*. Cambridge: Cambridge University Press, P.15.

9. Frye, N. (1967) *Varieties of Literary Utopias, in Utopias and Utopian Thought*. Ed. Frank E. Manuel. Boston, MA: Beacon Press, 1967; London: Souvenir Press, 1973, P.31.

10. Levitas, R. (2003) *On Dialectical Utopianism*. History of the Human Sciences: Vol16, No 1, p. 3.

11. Portella, E. (2006) *Utopia's Legacy (A Postscript)*. Diogenes: Vol53, No 145, p. 145.

12. Mannheim. K. (1976) *Ideology and utopia*. London: routledge, P.173.

۱۳. اصیل، حجت‌ا... (۱۳۷۱)؛ "آرمان‌شهر در اندیشه ایرانی"، تهران: نشر نی، صص ۲۸ و ۳۰-۳۲.

14. Levitas, R. (1990) *The Concept of Utopia*. London: Phillip Allen, p.45.

15. Walsh, C. (1962) *From Utopia to Nightmare*. London: Geolfrey Bles, P.25.

16. Shklar, Judith N. (1998) *The Political Theory of Utopia*. Chicago: University of Chicago Press, PP.104-105.

17. Aguas, R. B. (2007) *Relating Faiyhand Political Action: Utopia in The Theology of Gustavo Gutierrez A Dissertation Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy*, p.131.

18. Sarakemsky, I. (1993) *Utopia as political theory*: Vol20, p.111.

19. Lassman, P. (2003) *Political Theory as Utopia*. History of the Human Sciences: Vol16, No 1, pp.49-50.

20. Nagel, T. (1991). *Equality and Partiality*. New York: Oxford University Press, PP.6, 21

21. Villoro, L. (2006) *The Triple Confusion of Utopia*. Diogenes: Vol53, No 5, p. 5.

کارگزاران شهید انقلاب اسلامی در قوای سه‌گانه، به مجموعه‌ای منطقی از گزاره‌ها، برای توصیف جامعه مطلوب (شهر آرمانی) شهیدان دست یافته‌شود، اما به لحاظ عمق مطالب ارزشمندی که ممکن است به‌وسیله هریک از مدیران شهید ارائه‌شده‌باشد، می‌توان تحقیقات بعدی را با رویکردی عمیق‌تر درباره هریک از آن‌ها به تنهایی انجام داد. همچنین می‌توان این پژوهش را در رابطه با دیگر شهدا، از جمله معلمان شهید، روحانیون شهید، دانشجویان شهید، دانش‌آموزان شهید و نظایر آن‌ها انجام داد و تصاویر آن‌ها از جامعه مطلوب را استخراج کرد تا پس از تلفیق آن‌ها، تصاویر کامل‌تری به‌دست‌آید و هم بر اعتبار نتایج مورد انتظار افزوده‌شود. علاوه بر این می‌توان در رابطه با راهکارهای اجرایی‌شدن این مختصات و نیز موانع اجرایی‌شدن و تجلی آن‌ها در جامعه، تحقیق و بررسی کرد.

منابع و مأخذ

۱. کمیجانی، داوود (۱۳۸۴)؛ "بررسی مبانی آینده پژوهی دینی و غیردینی"، تهران: نشر نی، ص ۱۳.

۲. رضائیان، علی (۱۳۸۴)؛ "ایجاد و استقرار مدل چشم‌انداز سازمانی در پرتو چشم‌انداز نظام جمهوری اسلامی ایران"، کمال مدیریت، سال سوم، ش ۸ و ۹، ص ۶.

3. Cornish, E. (2004) *Futuring: The Exploration of the Future*. Word Future Society Mary Land. U.S.A, pp. 77,79.

۴. پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۸۳)؛ "شهر عدل و دولت هوشمند. پیام مدیریت"، ش ۱۱ و ۱۲، ص ۱۸.

۵. پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۸۳)؛ "شهر عدل امام مهدی (عج) تجلیگاه کمال هنر و تمام خرد انسانی"، مجله انتظار موعود، ش ۱۳، قم: مرکز تخصصی مهدویت.

۶. صدیق اورعی، غلامرضا (۱۳۸۴)؛ "تحلیل محتوای وصایا و آثار فرهنگی شهدا"، تهران: بنیاد شهید و امور ایثارگران انقلاب اسلامی دفتر مطالعات و تحقیقات گروه پژوهش‌های کاربردی.

- اجتماعی"، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مؤسسه تحقیقات اقتصادی، ص ۲۳۰-۲۳۱.
۳۷. دانایی‌فرد، حسن و الوانی، سیدمهدی و آذر، عادل (۱۳۸۳)؛ "روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع"، تهران: صفار - اشراقی، صص ۲۱ و ۲۴۶.
۳۸. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۱)؛ "مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی"، تهران: انتشارات سمت، ص ۶۵.
۳۹. ساروخانی، باقر (۱۳۷۸)، "روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی"، جلد دوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ص ۲۹۶.
۴۰. خاکی، غلامرضا (۱۳۷۹)؛ "روش تحقیق در مدیریت. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز انتشارات علمی"، ص ۱۰۹-۱۱۰.
۴۱. کیوی، ریمون. کامپنهود، لوک وان (۱۳۷۰)؛ "روش تحقیق در علوم اجتماعی"، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: نوبهار، ص ۲۲۲-۲۲۳.
42. Maykut, P & Morehouse, R. (1994) Beginning qualitative research: A philosophic & practical guide. London: The Falmer press, P. 69.
43. Slaughter, R. (1996) New Thinking For A New Millennium. London: Routledge, P. 19.
44. Slaughter, R. (1998). The Knowledge Base of Futures Studies. Hawthorn. Australia: DDM Media Group, P. 842.
۴۵. ملکی‌فر. عقیل (۱۳۸۴)؛ "الفبای آینده‌پژوهی"، تهران: اندیشکده صنعت و فناوری.
46. Berger, P. L. and Luckmann, T. (1966) The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Garden City. NY: Anchor Books, PP. 51-61.
47. Weick. K. (1995) Sensemaking in Organizations. Sage, P. 35.
22. Sargent, L. T. (2006) In Defense of Utopia. Diogenes, pp. 11,13.
23. Stites, R. (1989). Revolution Dreams, Utopian Vision And Experimental Life in The Russian Revolution. Publisher: Oxford University Press us, P. 57.
24. Sargent, L.T. (2004) The Necessity of Utopian Thinking: A Cross-National Perspective. New York: Berghahn Books, p. 11.
25. Vattimo, G. (2009) Utopia Dispersed. Diogenes: Vol53, No 18, pp. 19, 22.
26. Bann. S. (2003) Arcadia as Utopia in Contemporary Landscape Design: The Work of Bernard Lassus. History of the Human Sciences: Vol16, No. 1, pp. 109-121.
27. Levitas, R. (2003) On Dialectical Utopianism. History of the Human Sciences: Vol16, No. 1, p. 137.
28. Bloch, E. (2000) The Spirit of Utopia. Stanford, CA: Stanford University Press, PP. 86.
29. Tyack, D. Cuban, L. (2005) Thinking Toward Utopia, A Century of Public School Reform. Pub: Mc Graw- Hill, p. 65.
۳۰. پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۸۷)، "مختصات حکومت حق‌مدار در پرتو نهج‌البلاغه امام علی (ع)"، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، صص ۱۰۳ و ۱۰۵.
31. Toye, J. (2008) Exploring Utopia (Limited) with a Companion. Cambridge Journal of Economics: No. 32, p. 524.
32. Levitas, R. (2003) The Elusive Idea of Utopia. History of The Human Sciences: Vol16, No1, p. 137.
33. Semester, F. (2003) Envisioning Real Utopias. Erik Olin Wright Department of Sociology. p. 1.
۳۴. رضایی میرقائد، محسن و دهکردی، علی (۱۳۸۵)؛ "ایران آینده در افق چشم‌انداز"، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ص ۶۵.
۳۵. الوانی، سیدمهدی (۱۳۷۷)؛ "پژوهش کیفی"، فصلنامه مطالعات مدیریت، ش ۲۰، صص ۲۷-۲۸.
۳۶. عزتی، مرتضی (۱۳۷۶)؛ "روش تحقیق در علوم